

SÁMOVÉ

JAZYK, LITERATURA A SPOLEČNOST

Vendula Hingarová, Alexandra Hubáčková,
Michal Kovář (edd.)

Pavel Mervart 2009

Tato publikace byla podpořena grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu v rámci grantového projektu „Multietnické Norsko: sámský jazyk a realie na českých univerzitách“.

This publication was supported by a grant from Iceland, Liechtenstein and Norway through the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism.

Lektoroval:
Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

© Vendula Hingarová, Alexandra Hubáčková, Michal Kovář
a autoři článků a překladů, 2009

© Pavel Mervart, 2009

ISBN 978-80 86818-99-3

Laila Stienová

ŠKOLÁK

Laila Stienová (nar. 1949) žije ve Finnmarce v severním Norsku. Debutovala sbírkou povídek *Nyveien* (1979), ze které je i následující ukáзка. Kromě povídek píše Stienová romány a poezii. Je také autorkou knih pro děti a mládež a vedle psaní se věnuje překladu sámské literatury do norštiny (Synnøve Persen, Rauni Magga Lukkari, Nils-Aslak Valkeapää). Za svoji tvorbu získala několik literárních cen.

„*Ride, ride ranke. Se hvor skal nå veien gå...*“¹ Učitel zpívá hlasitě a čistě a dívá se do stropu. Na co se dívá, malý Mattis neví, a co zpívá, taky ne. Ale všichni zpívají s ním, protože to pan učitel řekl. Někteří potichu, téměř neslyšně – jiní o něco hlasitěji, ale nikdo tak nahlas jako učitel. Mattis zpívá taky:

1 Norská píseň pro děti *Ride, ride ranke* (Podívej, kudy cesta vede).

„Ride, ride ranke. *Seleskallui*² veien gå...“

Mají hodně podivných slov, *dažuvové*.³ Tohle zpívání o popelnici je nejdivnější ze všech. Škola je vůbec zvláštní místo. Pořád zpívají. Ráno se nesmí posadit dřív, než zazpívají, i když jsou někteří unaveni z dlouhé cesty. Na internátu nesmějí jíst, dokud nezazpívají *ågudsometterlitenful*.⁴ Můžeš mít hlad, až ti z toho kručí v břiše, ale nesmíš jíst, ačkoli jídlo je už na stole, chleba namazaný a mléko v hrníčku a všechno ostatní, co člověk potřebuje. Ne, musí zpívat, zpívat spoustu divných slov. Mattis o tom někdy přemýšlí, ale nikoho se nezeptá. Tak to má asi být, myslí si. Je už velký. Školák.

Dny ve škole jsou dlouhé a těžké. Sedět celý den na tvrdé židli není o nic lehčí. Člověka všechno od samého sezení bolí a čas se tak vleče.

Učitel je velký a určitě velmi silný. Celý den povídá. Nebylo by špatné vědět, o čem mluví. Možná o něčem důležitém, o něčem, co by se mohlo hodit.

Něčemu začíná Mattis pomalu rozumět. Číst je *låkakat*, holka to samé co *niei'da*, rozumí seď tíše a jdi ven a vstaň a křída a ještě mnohem víc. Vybírá slova. Sbírá je. Schovává je na tajné místo v hlavě, ale nepoužívá je. Ani není jisté, jestli všemu rozumí správně. Nejlepší je nic neříkat. Třeba by se mu smáli. Třeba by se pan učitel zlobil. Nejlepší je mlčet.

Pan učitel je tak chytrý. Jistě není věc, o které by nevěděl. Zná všechna norská slova, která existují.

Mattis toho ví taky hodně. Od otce se nedávno naučil názvy sobích značek a jak vypadají. Umí Otčenáš a názvy ptáků. Zná příběhy, které se udály před dávnými věky – o stallovi, Čudech a uldech, kteří vyměňují hodné sámské děti za své vlastní.

Mattis by mohl vypravovat celé dny. Ale učitel neumí sámsky. Učitel nemůže vědět, co všechno Mattis zná.

Kdyby to tak věděl, myslí si Mattis.

2 Sámsky, *do popelnice*.

3 Sámsky, *Norž*.

4 Píseň *Å gud som metter liten fugl* (Ó Bože, jenž sytiš malého ptáčka).

Uvnitř, tam, kde ho nikdo kromě Boha neslyší, přeříkává Mattis norská slova celý den. Pořád dokola. Hodně se teď učí. Učí se všechna slova, která potřebuje k tomu, aby mohl být dospělý a uměl se o sebe postarat. Jak jim to pan učitel říká. Ale táta a máma jsou přece dospělí a nikdy je přitom neslyšel mluvit norský. Možná že se neumějí o sebe postarat? Mattis nad tím hloubá. Je to divné, myslí si. Ale učitel, ten byl všude – on to asi ví.

Tady ve vesnici mluví norský víc lidí než jen učitel. Ti jsou taky páni. Bydlí v pěkných domech se spoustou obrazů na stěně, jak slyšel. Mají taky místnost na hraní a gramofon.

Norština bude asi lepší, ale je strašlivě těžká.

Každý pátek smějí domů. Jezdí autobusem, cesta trvá přes dvě hodiny. V autobuse je veselo, dovádějí a dělají hlouposti. Někdy jojkují. To vždycky řidič Niú'las zastaví a přijde za nimi dozadu a hubuje. Jakmile se zase rozjede, spustí nanovo. Nakonec to musí Niú'las vzdát, jinak by nikam nedorazili.

Když je o víkendu doma, vypráví o škole, co tam dělají. Vypráví o něčem, co učitel říkal, čemu rozuměl. Máma a táta jenom pokrčí rameny. Ne vždy něco řeknou, ale někdy utrousí, že to jsou jen norské žvasty – *dažagoanstat*. Učí se něco o sobech, o tom, jak přežít v horách, učí se, jak šít kůži a upravit si šaty?

Ne, Mattis musí souhlasit, ne všechno, co se učí, je nutné vědět – zpívat a přednášet básničky, které nejsou ani o Bohu.

Matka a otec si myslí o škole svoje. Děti se neučí, co se potřebují učit. Budou neohrabaní a nebudou vědět, jak zacházet se soby, když jsou od nich tak často pryč. Jsou to smutné věci.

Jenom o letních prázdninách a o víkendech může Mattis s rodiči ke stádu. To je to nejkrásnější, co Mattis zná. Zvláště v zimě. Smí sedět s matkou, otcem a staršími sourozenci na skútru. Může sedět vpředu a držet říditka a jet tak rychle, až se za nimi víří sníh. Až bude velký, chce mít vlastní skútr – Yamahu.

Mattis má svoje soby. Pozná je podle značek, říká. Je to *skoro* pravda. V každém případě je umí najít podle barvy a parohů. Otec se jím chlubí. Říká, že je tátův nejlepší kluk, a to Mattis rád slyší.

Je studená zimní sobota. Mattis je se svým otcem na cestě ke stádu. Otec bude chytat jednoho soba a prosí Mattise, aby mu pomohl dávat pozor na okrajích stáda, aby se zvířata nesplašila a neutekla. Mattis bude tedy otci pomáhat. Přes omrzlé obočí z něj dýchá slavnostní nálada. Připevní si lyže a hlídá otcovy kroky, střeží každý jeho sebemenší pohyb, běží, když otec běží. Dělá, co může. Přesto je chudák Mattis vždy jen tam, kde nemá. Lyže si dělají, co chtějí, vzdal to. Jenom ve sněhulích a ve vázání z kůže to nejde. Vzdychá a sténá, pobíhá hned sem, hned tam, ale cokoli udělá, je špatně. Otec běhá v hlubokém sněhu, pot se z něho řine a těžce dýchá, stěžuje si a je rozzlobený. Nadává Mattisovi, že je hloupejší než nejhlupejší daža. Taky psi pobíhají kolem. Ti rozumí. Ti jsou tam, kde mají být. Mattis rozumí míň než pes. Případá si tak malý. Jenom k trápení. Tlumeně oddychuje a plouží se vzadu za sáněmi. Schovává se, aby ukryl stud před otcem.

Víkend končí. Autobus přijíždí a odváží ty, kteří jsou zdaleka. Mattisovi je smutno, že musí odjet, ale když se potká s ostatními, je mu lépe. Mají si toho tolik co vypravovat. O všem, co dělali. Někteří jsou už malí muži. Někteří dospělé ženy.

Učitel se ptá, jestli napsali úkoly. Nikdo neodpovídá.

Oknem je vidět po dlouhé tmavé polární noci bledé zimní slunce.

Učí se počítat. Je to zábava. Mattis sčítá čísla a odečítá jedno od druhého. Jde to dobře. Učitel se usmívá.

Příští hodinu se učitel ptá, jestli se doma učili Otčenáš. Učili. Jeden po druhém zvedají ruku – ne tak vysoko, jenom trochu, nad desku stolu – opatrně ANO. Učitel se dívá po třídě. V malých žaludcích to šimrá. Ví, že si teď jednoho vybere. Jednoho, který odpoví – odpoví za všechny. Ve třídě je tíživé ticho a plno vážných očí – některé jsou modré, jiné hnědé, některé plné strachu a jiné zase hoří nedočkavostí.

„Mattisi, poslouchám.“

„*Äčči min dân gutte lat...*“⁵

5 Sámsky, *Otče náš, jenž jsi...*

„Norsky!“

„Otče náš, jenž jsi na nebesi.“

„Nebe*sích*,“ opravuje učitel.

„Nebe *svých*,“ opakuje Mattis.

„Dál!“

Mattis se dívá do stolu.

„Dál!“ Učitelův hlas zní ostře.

Mattis už nevidí stůl, jen mlhu před očima.

„Znovu od začátku!“

„Otče, jenž jsi na nebe svých...“

Pokradmu pozoruje učitele, který je rudý v obličeji až dolů ke kravatě. Ta vypadá jako roztažené křídlo malého ptáčka.

„Opakuj po mně – posvět’ se jméno tvé.“

„Posvět’...“

Mattis znovu ztichne. Dívá se do stolu, který je teď bouřící moře. Sevře ústa.

„No tak! Posvět’ se...“

Mattis už nevnímá, jak na něho učitel útočí a zvyšuje hlas. Mlčí. Myšlenkami už není v této zlé třídě. Mattis myslí na pastora. Pastor přece říkal... a je to přitom taky Nor... pastor to musí vědět... dokonce to říkal v kostele... Mattis to sám slyšel... tlumočník to taky říkal. Říkali, že Bůh rozumí všem jazykům.

Sevře ruce v pěst. Znovu zvedne hlavu ke katedře. Rty se lehce chvějí, ale rychle, se zápallem předříkává – bez oddechu, bez pauzy na tečku, zurčící jarní potok.

„*Ač’či min dån gutte læt almis basobuvvus du namma båttaus.*“⁶

Dívá se přímo na učitele. Vidí, že je v obličeji stále červenější. Mattis nepolevuje. Zvyšuje hlas. Párkrát mu slova přeskočí, ale zase je srovná:

„... *adde middjüide min bæivalaš...*“⁷

Už se nezajíkává.

„... *ja gudni agalašvuttii. Amen.*“⁸

6 *Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvět’ se jméno tvé.*

7 *... vezdejší dej nám dnes...*

8 *... i sláva na věky. Amen.*

Mattis se posadí. Podívá se na stůl. Mlha je pryč, už je to zase jen obyčejný šedý stůl. Je ticho. Srdce bije jak o závod, čeká.

„Děkuji, děkuji ti, to bylo... dobré,“ říká učitel pomalu. Tiše.
Sotva to někdo ve třídě slyší.

Přeložila Hana Kučerová

Povídka *Školák (Skolegutt)*, která vychází poprvé v českém překladu, se odehrává v severním Norsku během norvegizační politiky, zřejmě v sedmdesátých letech 20. století. Pozadí povídky, jak ostatně napovídá název, tvoří školní prostředí. Společně s malým Mattisem, sámským chlapcem, se ocitáme v jedné z mnoha internátních škol, které norský stát nechal vybudovat po celém severním Norsku pro děti z kvenských a sámských rodin. Kromě odloučení od rodičů a vytržení z prostředí, v němž vyrostly a na které byly zvyklé, se tyto děti musely často vyrovnávat s jazykovou bariérou. Výuka totiž probíhala v norštině, tedy v jazyce, který byl pro mnohé z nich cizí a nesrozumitelný. Cílem byla norvegizace nenorsky mluvícího obyvatelstva v těchto tzv. smíšených oblastech.

V pozadí norvegizace stály vedle zahraničněpolitických a bezpečnostních hledisek také ideologie jako sociální darwinismus nebo rasismus včetně vzedmuté vlny nacionalismu, která kulminovala právě v této době v souvislosti se vznikem samostatného Norského království v roce 1905. Svou roli bezesporu hrála také idea sociálního státu a myšlenka rovnosti. Úřady usilovaly o vytvoření homogenní společnosti, tedy norské společnosti, a norský jazyk měl být jedním ze znaků příslušnosti k norskému státu. Znalost norštiny tak měla být projevem vlastenectví a loajality. Škola se stala jednou z oblastí, kde se norvegizační opatření projevovала nejzřetelněji.

Povídka *Školák* ukazuje, jak toto období Sámové prožívali a jaký dopad mělo na jejich další život. Norvegizace se netýkala pouze přechodu z minoritního jazyka na jazyk majority. Její dů-

sledky měly a mají mnohem závažnější charakter. Vedle nedostatečného vzdělání to bylo odcizení vlastní kultuře, ztráta identity, pocity méněcennosti a studu za svůj původ, který se projevoval například tím, že matky přestaly učit svoje děti sámsky, respektive kvensky. Přestože povídka vlastně končí dobře, je zřejmé, že Mattis nebude tím, kdo nakonec vyhraje.

Hana Kučerová (nar. 1982) studuje norský jazyk a literaturu na FF MU v Brně. Od podzimu 2008 je na stipendijním pobytu v Norsku na Univerzitě v Tromsø, kde píše diplomovou práci o revitalizaci kvenštiny, kterou tam také vedle norštiny a sámštiny studuje.

